

מרור

מצוות אכילת המרור

תלות המרור בקרבן הפסח: הגמ' בפסחים בדף צט: מביאה את דעת רבא שמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן, שכן נאמר 'על מצות ומררים יאכלהו' הרי שכרכו את חיוב האכילת בציוי אחד, ובהעדר קרבן פסח אינו חייב באכילת מצה ומרור, אלא שישנו ריבוי במצה מהנאמר 'בערב תאכלו מצת' לאכלה גם ללא הפסח.

ורב אחא בר יעקב סבר שם, שהפסוק 'בערב תאכלו מצת', מלמד שטמא ומי שהיה בדרך רחוקה יכולים לאכול מצה ומרור אף שאינם יכולים לאכול את הפסח. משמע שבזמן שחיוב אכילת מרור הוא מדאו', חייבים הטמא ומי שהיה בדרך רחוקה לאכול מצה ומרור מדאו', הגם שאינם יכולין לאכול פסח. מצאנו א"כ שיש חיוב אכילת מצה ומרור מדאו', למרות שאינם נאכלים עם הפסח. כן סבר רש"י בדף צא: ד"ה 'לית ליה' שיש חיוב באכילת מרור גם ללא אכילת הפסח: 'וכשם שנשים באכילת מצה חובה הכי נמי במרור'. הרי למרות שפטורות מקרבן פסח, חייבות במצה ומרור. וכ"כ התוס' בדף קכ. בד"ה 'כל' ולמדו מהנאמר בדף צו. על ערל שמתו אחיו מחמת מילה 'כל ערל לא יאכל בו', שדווקא מפסח התמעט אולם אוכל הוא מצה ומרור. וכן דעת הר"ד הבבלי הובא בהגדה מעשה נסים בסי' ו' שאכילת המרור הינה מצווה בפנ"ע ואינה תלויה באכילת הפסח, וכ"כ היראים בסי' צד, אלא שבזה"ז מצוותה מדרבנן.

ברם, הרמב"ם בספר המצוות במ"ע קנח כתב שיש מ"ע לאכול מצה בליל ט"ו גם בלא קרבן פסח, אך לא כתב שיש מצווה באכילת מרור, וכ"כ בהל' חו"מ ז, יב שאין מצווה באכילת מרור בפנ"ע, אלא אכילתו תלויה באכילת הפסח, וכ"כ הרשב"ץ. והרי"פ פרלא במ"ע לג והמעשה נסים סי' ו' הביאו מתשו' בן הרמב"ם שהפסוק מיעט את הערל אף ממרור, ויכול לאכלה רק כאכילת רשות. בשו"ע הרב בסי' תעה, טו כתב: 'מצות מרור... בזמן הזה אינו אלא מדברי סופרים שתיקנו זכר למקדש'. הרי חיוב באכילת המרור הוא רק משום זכר למקדש. נמצאנו למדים שלדעתו המצווה היא רק כזכר למקדש ואינה מצווה בפנ"ע מדינא.

גדר המרור – זכר לוימררו את חייהם: בגמ' בפסחים בדף קטו: אומר רבא: 'בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא'. ופי' הרשב"ם שלא יצא: 'דבעינן טעם מרור וליכא, דמשו"ה קפיד רחמנא למרר פיו של אוכל, זכר לוימררו את חייהם'. הרי שיש קפידא לטעום את מרירות הירק. גדר זה עולה גם לפי גרסת רש"י שגרס 'בלע מרור יצא' ובאר רש"י: 'אי אפשר שלא טעם בו טעם מרור'. ויתכן ונחלקו אם בעינן טעם מרור בלבד, או שבעינן אכילת ירק מר, ואם בלע מרור, אמנם טעם מר יש לו בפיו, אך אכילת ירק מר אין כאן.

הרא"ש פ"י ס"ה כה כתב כי חייב לאכול כזית מרור, משום שמברך עליו 'על אכילת' ואין אכילה פחותה מכזית. ואי נימא כי יש במרור דין אכילה, ברור כי חייב לאכול כזית ככל דיני אכילת מצוות, ולא רק משום הברכה שמצריכה לאכול כזית. והשאגת אריה בסי' ק תמה שהרי יש היקש בין מצה למרור שנאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו', וכשם שחייב לאכול כזית מצה כן מחוייב באכילת כזית מרור ולא רק משום הברכה יש לאכול כזית, ונראה דכן ס"ל לדברי חיים ח"א ס"ה כה שנקט שהיכא שאין לו אלא פחות מכזית יאכלנה רק מטעם 'זכר למצווה'. אפשר שס"ל לרא"ש שלמדו ממצה כי חייב לאוכלן, אך אין דין 'אכילה' במרור, וכל מין יש לאכול כדינו, את מצוות אכילת המצה ניתן לקיים גם אם בולעה ואילו במרור צריך הרגשת טעם בלבד. וע"כ היה צריך הרא"ש לחדש וללמוד מנוסח הברכה כי בעינין כזית מרור. ויתרה מכך, החת"ס באו"ח ס"ה קמ באר בדעת הרא"ש שרק מצה הבאה עם הפסח צריכה כזית, אולם מצה הנאכלת לבדה בלא קרבן הפסח אינה צריכה כזית, אם לא משום שטעונה ברכה, ומשו"ה אין ללמוד בהיקש על מרור כי בעינין כזית, ורק בשל הברכה בעינין לשיעור כזית. ואילו הגר"ח סולוביצ'יק בסטנסיל בסי' מב כתב להיפך, וכי דווקא מצה הנאכלת לבדה בלא קרבן הפסח בעינין כזית, אך למצה הנאכלת עם הפסח אין לה לשיעור ויוצא אף בפחות מכזית, ואין ללמוד להצריך במרור כזית ממצה זו.

המג"א בסי' תעה סק"ה כתב בשם התורה"ד שאף שבכל מקום 'בריה' הוא דבר חשוב בפנ"ע וקובע לעניין ברכה, מ"מ לגבי מרור כתב דבעינין כזית בדווקא ולא מהני 'בריה'. במחצית השקל הסביר שהוא משום שהשורשים שהינם רשות יבטלו את אכילת המצווה, וכן באר רעק"א שם. אך בשעה"צ בס"ק יב כתב לבארו, שכיון שציוותה התורה לאכול המרור זכר לומררו את חייהם, בעינין לאכול שיעור אכילה בדווקא שרק בשיעור כזית יש זכר, וב'בריה' אין זכר אלא הוא חשיבות בלבד. והנה בין אם נאמר שהמצווה לאכול ובין אם החיוב הוא רק לטעום המרירות, היה מן הדין לצאת יד"ח ב'בריה', בהיותה חשובה כאכילה וכן יש בה טעם מרירות?

הרי לנו גדר חדש באכילת המרור – לעשות זכר למרירות ששבעו אבותינו. ובכלל גדר עשיית הזכר הוא לאכול כזית בדווקא, ולא לאכול אכילה חשובה, וע"כ אינו יוצא יד"ח ב'בריה'. כיצ"ב מצאנו במשנ"ב בסי' תעג סק"ג שכתב על דברי הרמ"א שאת מיני החרוסת שיכניסם שיהיו דומין לתבן כתב: 'שאינן נידוכין היטב והם ארוכים'. וכן כתב בשעה"צ ס"ק סח בשם הרוקח והמהרי"ל. הרי שבתקנתם כלולה גם צורת האכילה ולא רק שיאכלו המינים. ולפי"ז הבעיה בבליעת המרור היא שבכך אין מתקיימת תקנת אכילתן, אך טעם מרור ודאי איכא.

ויתכן ולבאר כן את הגמ' בדף קח. שאומרת כי במרור א"צ הסיבה ופי' רש"י ותוס' משום דהוא נאכל זכר לעבודות. ולפי הנ"ל נראה שתקנו צורה מסויימת של אכילה זכר לשעבוד ואזי יהא אסור להסב, ולא רק פטור מכך, וכ"כ בדרך פיקודך בדף סג. והמג"א בסי' תעה סק"ו כתב שאם אכל בהסבה יצא, ומשמע שלא יסב לכתחילה וכ"כ כף החיים ס"ק כו בדעתו. אך הב"י פסק שרשאי להסב באכילת המרור אף שא"צ הסבה.

ברכת הנהנין על המרור: הטור בסי' תעג הביא מחלוקת אם לברך ברכה אחרונה על הכרפס, לר"י מברך אחר הטיבול, ולרשב"ם והרא"ש אין לברך אחריו. ובמחצית השקל ס"ק יח באר מחלוקתם עפ"י הדין שדבר הבא מחמת הסעודה נפטר בברכת המוציא וא"צ לברך עליו בפנ"ע, ונחלקו אם המרור נחשב דבר הבא מחמת הסעודה ונפטר בברכת המוציא, וע"כ יברך ברכה אחרונה על הכרפס, שכן אינו צריך לברכתו. ואילו לרשב"ם המרור לא נחשב כדבר הבא מחמת הסעודה, וע"כ המצה לא פוטרתו וצריך לכוון בברכת פרי האדמה של הכרפס על המרור, ולכן לא יברך עליו ברכה אחרונה.

אולם החק יעקב על גליון השו"ע שם בס"ק כט כתב בשם סמ"ג שאין מברכין על המרור, כיון שלא בא להנות ממנו, רק לזכר בעלמא. הרי שהיכא שמטרת האכילה אינה להנאה אין צריך לברך עליה. וברש"י נראה שחולק על כן, שכן כתב בדף קיד: בד"ה 'פשיטא' שיש לברך על שאר ירקות מקודם לכן משום 'דאסור ליהנות מן העולם בלא ברכה'. הרי שאף על אכילת היכרא בעלמא יש לברך, למרות שאין עניינה להנות מאכילתו. ולסמ"ג י"ל שלמרות שאינו בא מחמת הסעודה, מ"מ אינו נאכל כמנה בפנ"ע וכירק בעל חשיבות בפנ"ע, ושפיר בטל לסעודתו.

גדרי המצווה

קיום מצוות מרור באכילה ראשונה: הגמ' בפסחים בדף קטו. הסיקה: 'אלא אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל, ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה'. ונחלקו הראשונים בביאורה, התוס' בד"ה 'מתקיף לה רב חסדא' וכן רש"י והרשב"ם בדף קיט: בד"ה 'אין מפטירין' סוברים שיוצא יד"ח מרור באכילה השנייה של המרור, כשמטבילו. אולם הרמב"ן והר"ן ס"ל שיוצא יד"ח באכילה הראשונה. החזו"א בפסחים סי' קכד תמה על השיטות הראשונות, כיצד מפרידין בין הברכה לקיום המצווה.

ושמא יש להבחין בין 'מעשה המצווה' לבין 'קיום המצווה'. כלומר, אמנם באכילה ראשונה של הירק אינו מקיים את מצוות אכילת מרור, אך מתחיל הוא במעשה המצווה, ושפיר יכול לברך עליו. נמצאנו למדין כי מברכין על מעשה המצווה ולא על קיום המצווה, וכדביארנו לעיל בדיני בדיקת החמץ. אולם המשנ"ב בסי' תעה ס"ק כו הבין שהברכה הינה על קיום המצווה ועולה לו על אכילה שנייה, 'והגדה לא חשיב הפסק, ובלבד שלא יפסיק בדבורים אחרים'. ושעה"צ ס"ק כו הביא דברי התוס' קטו. שמועילה הברכה מאחר שאוכל מעט מיד. הרי שאין כאן הפסק וברכה זו הינה על אכילת מצווה.

אכילת מרור קודם חצות: הדגול מרבכה בסי' תעז סק"א כתב שיש להקפיד גם באכילת מרור לאכלו קודם חצות, והשווה דינו לאכילת האפיקומן שלמרות שחיובם מדרבנן משום זכר לאכילת קרבן הפסח מ"מ יש לאכלם קודם חצות. ובשו"ת בנין שלמה סי' כט והמשנ"ב סי' תעז סק"ו כתבו

שאינן לברך על אכילת מרור אחר חצות, הגם שעל מצה פסק שיברכו, כיון שספק דאורייתא לחומרא וספק דרבנן יש להקל.

ויש לעיין אם יש להשוות אכילה לאחר חצות לקיום מצווה מדרבנן בבין השמשות, שהב"י כתב בס' תרנב בשם הר"ן שא"צ ליטול לולב בשאר ימי החג שכן בספק דרבנן אמרינן שהוא כבר לילה ופטור מנטילת לולב. והכא אחר חצות, הוא מחלוקת ראב"ע ור"ע אם נאכל אחר חצות והוי ספק דרבנן וא"כ אין לו לאכול בזמן ספק. אמנם המג"א שם בסק"א הכריע שיטול בלא ברכה בבין השמשות, וא"כ גם לעניין מרור יאכל אחר חצות בלא ברכה. הפרמ"ג בסק"א פסק דמדאורייתא מצוותו אף אחר חצות וע"כ גם לגבי מרור שדרבנן הוא, יאכל אחרי חצות, ולא שייך לומר ספק דרבנן לקולא. לעומת זאת, האור שמח בהל' חו"מ א, ג כתב שרק משום שמחוייב אחר חצות במצה מספק – חייב גם במרור ובד' כוסות, שדרבנן חייבוהו כל זמן שהוא חייב במצה. הרי שחייבו במרור הוא משום חייבו במצה.

גדר חיוב דרבנן: הגמ' במסכת שבת בדף כג. שואלת כיצד אפשר לברך על נר חנוכה וציוונו והלא חיובו הוא מדרבנן ואין ציווי מהתורה על כך. ותירצה הגמ': 'רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך וזקניך ויאמרו לך'. הרמב"ן בספר המצוות שורש א באר כי ר' נחמיה סבר דלאו ד'לא תסור' נסוב על גדרים וסייגים למילי דאורייתא, ואילו מהפסוק 'שאל אביך ויגדך' למדים על מצווה שמקורה הוא מדרבנן שיש ביד חכמים לתקן מצוות. הרמב"ם בספר המצוות בשורש א הבין שלא ד'לא תסור' הוא מקור חיוב למצוות מדרבנן, ואילו הרמב"ן שם הקשה מכמה סוגיות שמהם עולה שחיוב מדרבנן שונה מחיוב תורה וממצווה דאורייתא, וא"כ חיובי דרבנן אינם מחייבים מדין תורה דלא תסור.

ונראה שבכך נחלקו הראשונים לגבי חיוב סומא במצוות מדרבנן. תוס' ב"ק פז. בד"ה 'וכן היה' כותב שלר' יהודה שפטר סומא ממצוות מדאורייתא מ"מ חיובו רבנן במצוות שלא יראה כגוי ד'אי פטרת ליה מכל המצוות אפי' מדרבנן, א"כ ה"ל כמו נכרי שאין נוהג בתורת ישראל כלל' (רבנו פרץ הקשה מדוע לא חיבו נשים מטעם זה במצוות עשה שהזמן גרמא שלא יראו כגוי. ועיי"ש שתירץ שחייבות בנידות וע"כ אין נראות כגוי לעומת סומא שלר' יהודה פטור מהכל). הקשה הרשב"א על תוס' מדברי ר' יוסף שרצה שיחייבוהו במצוות שגדול המצווה ועושה, ואם אכן סומא חייב במצוות היה ר' יוסף מצווה ועושה. מכאן למד הרשב"א כי סומא פטור ממצוות אף מדרבנן לדעת ר' יהודה. הרי שהתוס' הבינו כדעת הרמב"ן ולמרות שסומא חייב במילי דרבנן, מ"מ אינו מוגדר כמצווה ועושה משום שרמת חיוב דרבנן אינה כחיוב דאורייתא, לעומת הרשב"א שסבר שחיוב דרבנן הינו ממש קיום לאו דלא תסור וכיון שמחוייב בו הריהו נחשב כמצווה ועושה.

החת"ס בשבת כג. והנצי"ב בהעמק שאלה, שאילתא כו אות יא הקשו כיצד מברך על מצווה מדרבנן והא מקור חיובו הוא מלאו דלא תסור, ודעת הרא"ש בכתובות ח. שאין מברכין על לאוויים (ומטעם זה הבין הרא"ש שברכת הארוסין אינה ברכת המצוות אלא ברכת השבח). ניתן היה להבין שאין לברך על שלילה

ומגיעה מאיסור ולכן אין לברך על לאוין, אך היכא שבשל הלאו מקיים מצווה – שפיר ניתן לברך עליה. אך מדויק בדברי הרא"ש שכל שמקור החיוב הוא לאו אין לברך עליו 'וציוונו', וכן הבינו החת"ס והנצי"ב בקושייתם.

בשו"ת רעק"א מהדו"ק בסי' קמא הוכיח מדברי התוס' שסומא חייב בלאוין מדאו', דאל"כ כיצד מחוייב במצוות מדרבנן, והא מחוייבין בדבריהן רק מכח לאו דלא תסור. הרי שהבין שבקיום מצוות דרבנן הוי קיום לאו דלא תסור (רעק"א ביו"ד בהל' שחיטה סי' א סעי' ט נקט שאף שסומא פטור מכל המצוות מ"מ חייב בלא תעשה. אמנם בר' פרץ שהובא לעיל משמע דפטור מלאוין, שכן כתב דאשה לא נראית כגוי משום שמצווה בנדון זה איסור לאו, הרי שכל המחוייב בלאו אינו נראה כגוי. וסומא נראה כגוי, אלמלא שתקנו לו מצוות, הרי שאינו מחוייב בלאוין. וכן בקרבן העדה בירושלמי סוטה פ"ב ה"ה כתב שסומא פטור גם מלא תעשה, וכ"כ הנוב"י או"ח תניינא בסי' קיב).

הקוב"ש ח"ב בדברי סופרים סי' א אות לב בשם הגר"ה באר כי למדו מלא תסור שיש להשמע לחכמים, אך אין בכל מצוות דרבנן קיום לאו דאו'.

השערי יושר א, ז באר בדעת הרמב"ן שהמקור לכך שאנו מחוייבים לשמוע לרבנן בציוויהם הוא משכלנו. ניתן לומר בדרך שונה, שהרי אנו מצווים מדין תורה לכבד חכמי התורה (והדרת פני זקן) ומכלל הכבוד לשמוע לדבריהם (ככבוד אב ואם, יעוין יבמות ו. ויו"ד סו"ס רמ ובביאור הגר"א שם), אך אינו מקיים בכך לאו מדאו'. ובכך אזלא לה הוכחת רעק"א שכן לא מחוייבים לומר שאם מצווים מדרבנן ע"כ מצווים בלא תסור.

ירק שביעית למצוות מרור: ראה לעיל שמצווה דרבנן ניתנה להנות ובוודאי שיש הנאה הנלוות לה, וע"כ יוכל לקיימה בפרי שביעית. יש לעיין אם למצוות אכילת מרור יוכל לקיים בירק שביעית, שכן אמנם מצוותה האידנא מדרבנן אך אין הנאה באכילת מרירות, או שלכך מיועדת לאכלה במשורה וליתן טעם מריר. והשתא שאוכל כזית ואינו כדרכו, האם יש הנאה נלוות למצווה, או שאין בה הנאה, ולא יוכל לקיים בה מצוותו.